

KATARZYNA BORAWSKA-KALBARCZYK*

Postawy studentów wobec zjawiska infodemii w perspektywie doskonalenia edukacji medialnej w kształceniu akademickim

Students' attitudes to the infodemic phenomenon in the
perspective of improving media literacy in academic education

Streszczenie

Artykuł prezentuje wyniki badań, których celem była analiza postaw studentów wobec zjawiska infodemii wywołanych pandemią COVID-19. Autor przyjął interpretację infodemii jako procesu rozpowszechniania nadmierowej liczby informacji nieprawdziwych, które utrudniają ocenę i wybór wiarygodnych treści. Problemem badawczym było pytanie o postawy studentów wobec informacji nieprawdziwych związanych z pandemią COVID-19. Próbę badawczą stanowiło 37 studentów kierunku pedagogika. Badania zostały zrealizowane w paradygmacie badań jakościowych. Wyniki wskazały, że badani studenci posiadali pozytywną i stabilną organizację własnej wiedzy, przekonań, uczuć, oraz takich form zachowania i reakcji ekspresywnych, jakie są konieczne w sytuacji konfrontacji z infodemią. Badani deklarowali, że poszukują treści w różnych źródłach i dokonują krytycznego zestawienia i identyfikacji fałszywych treści. Mimo to nie posiadają wystarczająco pogłębionej wiedzy o sposobach demaskowania informacji fałszywych. Odczuwają konieczność dużego wysiłku poznawczego w celu merytorycznej weryfikacji treści. W związku z tym autor formułuje rekomendacje dotyczące kształtowania umiejętności krytycznego

---

* Wydział Nauk o Edukacji, Uniwersytet w Białymstoku, Polska, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4315-2226>, e-mail: borawska@uwb.edu.pl.

korzystania z mediów – jako sposobu budowania odporności społecznej na dezinformację i inne zaburzenia ery informacji.

Słowa kluczowe:

infodemia, dezinformacja, postawy, kompetencje informacyjne, edukacja informacyjna i medialna

Abstract

The article presents the results of a study that aimed to analyse students' attitudes towards infodemic caused by the COVID-19 pandemic. The author adopted the interpretation of infodemic as a process of spreading an excess of untrue information, which complicates the evaluation and selection of reliable content. The research problem was the question of students' attitudes towards false information related to the COVID-19 pandemic. The research sample consisted of 37 students of pedagogy. The research was conducted in a qualitative research paradigm. The results indicated that the surveyed students had a positive and stable organisation of their own knowledge, beliefs, feelings, and such forms of behaviour and expressive reactions as are necessary when confronted with infodemic. The respondents declared that they search for content in various sources and make a critical comparison and identification of false content. Despite this, they do not have a sufficiently in-depth knowledge of how to debunk false information. They feel the need for a great deal of cognitive effort to verify content. Therefore, the author makes recommendations for the formation of critical media literacy – as a way of building social resilience to disinformation and other disorders of the information age.

Keywords:

infodemic, disinformation, attitudes, information literacy, information and media education

1. WPROWADZENIE. INFODEMIA – ISTOTA I SKUTKI

Zalew informacyjny, jako negatywne zjawisko towarzyszące człowiekowi wraz z dynamicznym rozwojem Internetu, w ostatnich latach przybrał na sile. W lutym 2023 roku mija 25 lat od chwili, kiedy prof. Ryszard Tadeusiewicz przedstawił analizę zjawiska smogu informacyjnego, wygłaszając referat na posiedzeniu Komisji Zagrożeń Cywilizacyjnych Polskiej Akademii Umiejętności w 1998 roku. Używając analogii do meteorologicznego procesu smogu, wskazał wówczas, że nadmiar i poszatkowanie informacji w zróżnicowanych formatach w In-

ternie sprawia, że tracą one swoją nadrzędną rolę informacyjną, a w zamian za to wprowadzają zamęt i dezorientację, zwłaszcza przy niskim poziomie ich wiarygodności. Przedstawiona koncepcja w obecnej rzeczywistości nic nie straciła ze swej aktualności, a co więcej – przejawy informacyjnego smogu oraz skutki jego oddziaływania na funkcjonowanie człowieka są obserwowalne na każdym kroku (Tadeusiewicz, 2023). Szum informacyjny wywołany wielością informacji staje się tym bardziej szkodliwy, gdy jego zawartość stanowią treści dezinformacyjne. Bez wątpienia tempo przyrostu na niespotykaną dotychczas skalę informacji niewiarygodnych powiązane jest z dynamicznym rozwojem mediów społecznościowych, ale w ostatnich dwóch latach na szybkość rozprzestrzenia się dezinformacji ogromny wpływ miała pandemia COVID-19. Obecna skala, tempo i zróżnicowanie informacji wprowadzających w błąd i szkodliwych poznawczo stały się bezpośrednim efektem globalnego kryzysu w postaci fali zakażeń koronawirusem. W lutym 2020 r. Światowa Organizacja Zdrowia wyraziła zaniepokojenie, że globalnej skali zachorowań na COVID-19 towarzyszy fala informacji nazwana „infodemią” (ang. *infodemic*). Terminem tym eksperci z WHO określili zjawiska „towarzyszące pandemii wywołanej przez koronawirus – rozumiane jako proces rozpowszechniania nadmiarowej liczby informacji: w mniejszym stopniu prawdziwych i dokładnych, zaś w dużej mierze nieprawdziwych, które utrudniają ocenę i wybór wiarygodnych i rzetelnych treści i ich źródeł (World Health Organisation, 2020, s. 2).

Informacje fałszywe, które eksperci lokują w kategorii tzw. nieładu informacyjnego (Wardle & Derakhshan, 2017) mają tendencję do szybszego rozprzestrzeniania się niż treści rzetelne i prawdziwe. Wyniki badania naukowców z Massachusetts Institute of Technology wykazały, że fałszywe wiadomości są o 70% bardziej podatne na retweet niż prawdziwe, a ponadto te drugie docierają do 1500 osób około sześć razy dłużej niż historie fałszywe, biorąc pod uwagę tę samą liczbę odbiorców. Dodatkowo treści nieprawdziwe są przesyłane dalej przez nowych użytkowników w bardziej rozległy sposób niż prawdziwe stwierdzenia na każdym poziomie kaskady (Vosoughi, Roy & Aral, b.d., s. 2). Wskazuje to, że media cyfrowe są doskonałym katalizatorem dla dezinformacji, „gdyż jest to środowisko, gdzie (...) teorie spiskowe wchodzą w pętlę pozytywnego sprzężenia zwrotnego – są szeroko i powszechnie dyskutowane, a to według społeczeństwa dowodzi ich prawdziwości” (Konopka, 2022, s. 137). Wpływ na odmienne tempo rozprzestrzeniania się informacji fałszywych może mieć także mechanizm ludzkiej psychiki, którego istotą jest afirmacja i przyjemność wynikająca z kontaktu z rzeczami o charakterze nowości. Jak zauważa Eunika Baron-Polańczyk, „fałszywe wiadomości są bardziej nowatorskie, a ludzie częściej dzielą się nowymi informacjami.

W sieciach społecznościowych osoby, które dzielą się nowymi informacjami, są postrzegane jako lepiej poinformowane” (Baron-Polańczyk, 2019, s. 223–224).

W opinii badaczy, pomimo ogromnego postępu w nauce, technice oraz edukacji obecność w powszechnym obiegu treści o charakterze pseudonauki i innych wierzeń w teorie spiskowe nie wynika z ich użyteczności lub funkcjonalności, ale dopasowania do intuicyjnych oczekiwań ludzi. Wykształcony w toku ewolucji mechanizm ludzkiego poznania sprawia, że jesteśmy podatni na określone irracjonalne przekonania (Blancke & De Smedt, 2013, za: Blancke, Boudry & Braeckman, 2019, s. 433). Pseudonaukowe treści

przemawiają do nas lepiej niż historia o pojawiającym się znikąd i bez powodu wirusie, destabilizującym nasze poczucie bezpieczeństwa i sprawiającym, że świat, który wydawał nam się znany, przestaje taki być. (...) Pomaga to poczuć kontrolę nad rzeczywistością, wierzyć, iż nie ma wydarzeń przypadkowych, ale wszystko jest zaplanowane, a jeżeli takie są – to dalej są w ludzkiej mocy, nadzór i decyzyjność nie zostają nam odebrane (Konopka, 2022, s. 137).

Ludzie mają tendencję do pozyskiwania informacji z mediów społecznościowych z uwagi na ich dużą popularność, łatwość dostępu i niski koszt dystrybucyjny. Mix wskazanych czynników dostępności sprawia, że odbiorcy często ulegają dezinformacji, co powoduje poważne skutki w kontekście oddziaływania na ich procesy decyzyjne.

Na temat COVID-19 w ciągu ponad dwóch lat trwania pandemii wyprodukowano ogrom informacji, wywołujących niesłychane zainteresowanie zróżnicowanych grup odbiorców. Wśród informacji składających się na nieład informacyjny wyróżnia się zarówno mis-informacje (rozpowszechniane informacje są nieprawdziwe, ale nie zostały stworzone z zamiarem wyrządzenia szkody), jak i typowe dezinformacje stworzone i rozpowszechniane świadomie z zamiarem wyrządzenia krzywdy lub szkody (Wardle & Derakhshan, 2017, s. 20). Komponentami wspólnymi dla zarówno dezinformacji, jak i mis-informacji są treści fałszywe, przy czym tylko w przypadku pierwszego z nich dostrzega się celową intencję twórcy. Badacze z NASK od stycznia do marca 2022 roku przeanalizowali 1014 negatywnych wpisów w polskich mediach społecznościowych, które obejmowały treści związane z sytuacją pandemii COVID-19. Z analizy wynika, że najczęściej publikowanych postów dotyczyło skuteczności szczepień (273), segregacji sanitarnej (224) oraz polityki sanitarnej (174). Kolejne miejsca zajmowały wpisy, których treścią były dawki przypominające szczepionki (119), program szczepień (87), rodzaj szczepionek (72) oraz bezpieczeństwo danych (58) (za: Kiełczykowska, 2022).

Wyniki badań analizy polskojęzycznej przestrzeni informacyjnej internetu (23 tysiące wpisów z portali Facebook, Twitter i Wykop.pl) dokonane przez Kamila Mikulskiego i Michała Krawczyka w okresie czerwiec-lipiec 2020 roku wskazały, że „najczęściej pojawiające się narracje to: fałszywa pandemia – podważająca istnienie samego wirusa bądź stanu światowej pandemii, pochodzenie wirusa i jego rozprzestrzenianie – mówiące najczęściej o laboratoryjnym pochodzeniu wirusa, teorie spiskowe oraz narracje antyszczepionkowa i antymaseczkowa” (Krawczyk, Mikulski, 2020, s. 7). Równolegle do rozwoju infodemii można było zaobserwować zjawisko zdefiniowane jako „COVID-19 FOMO”. Z uwagi na przytłaczającą niepewność wynikającą z niekontrolowanego rozwoju pandemii wiele osób odczuwało presję permanentnego śledzenia bieżących wydarzeń związanych z falą zakażeń, co wynikało z obawy przeoczenia istotnych faktów o rozwoju pandemii. Naukowa argumentacja przedstawia uzasadnienie, iż ludzie mogą odczuwać podobny niepokój z powodu utraty kontroli nad informacjami związanymi z COVID-19, jak w przypadku społecznego wariantu FOMO, którego istotą jest obawa, że inni mogą mieć satysfakcjonujące doświadczenia, w których ktoś jest nieobecny (Koban, Neureiter, Stevic et al., 2022, s. 2).

Dostępne w mediach społecznościowych informacje bezpośrednio związane z szeroko pojmowanym zakażeniem i jego kontekstem były zazwyczaj niewiarogodne, niezwerifikowane, szybko się rozprzestrzeniające, co utrudniało odbiorcom podejmowanie świadomych decyzji i trafnych rozwiązań. Docierające do odbiorców informacje na temat procesów chorobowych i mitów związanych ze zdrowiem w okresie pandemii nie były wystarczająco proste ani jasne, aby osoba o przeciętnych zdolnościach poznawczych mogła je łatwo zrozumieć lub obalić. „Pandemia i związana z nią infodemia przyniosły bezprecedensowe wyzwania dla zdrowia publicznego, wpływając na społeczeństwo na całym świecie pod względem odczuwanych przez ludzi trudności społeczno-psychologicznych i ekonomicznych, jak również kładąc nacisk na stosunki międzynarodowe” (Bin Naeem & Kamel Boulos, 2021, s. 3). Wyływający z mediów społecznościowych strumień treści o charakterze informacyjnego nieładu niewątpliwie przyczynił się do i tak już trwającego kryzysu zdrowia publicznego. Wśród realnych konsekwencji infodemii należy wskazać świadomą rezygnację ze wskazywanych przez środowiska naukowe środków zapobiegających rozwojowi pandemii na rzecz „terapii” i medykamentów zalecanych przez internetowe społeczności rzekomych ekspertów.

Celem artykułu jest analiza postaw studentów wobec zjawiska infodemii w perspektywie doświadczeń wywołanych pandemią COVID-19. Przyjmując definicję postawy jako „względnie trwała struktura (lub dyspozycja do pojawiania

się takiej struktury) procesów poznawczych, emocjonalnych i tendencji do zachowań, w której wyraża się określony stosunek wobec danego przedmiotu” (Mika, 1987, s. 116) założono, że studenci będą posiadać określony zasób wiedzy i przekonań na temat treści związanych z pandemią (komponent wiedza), będą reagować w określony sposób w związku z odbiorem fake newsów dotyczących treści związanych z chorobą (komponent emocjonalny) oraz będą podejmować pewne aktywności jako reakcję na informacyjny nieład (komponent behawioralny). Uzyskane wyniki badań w postaci analizy opinii studentów mogą stanowić podstawę do formułowania postulatów modernizacji edukacji informacyjnej i cyfrowej w kształceniu akademickim, jako strategii działań na rzecz zwalczania i przeciwdziałania dezinformacji. Zostanie to przedstawione w końcowej części artykułu w postaci rekomendacji.

2. ZAŁOŻENIA METODOLOGICZNE BADAŃ

Celem badań był opis i analiza postaw studentów wobec informacji nieprawdziwych związanych z pandemią COVID-19, które to, zgodnie z dyskursem naukowym, lokują się w nurcie nadmiaru informacji o charakterze dezinformującym, określanym jako infodemia. Problemem badawczym było pytanie: Jakie były postawy studentów wobec informacji nieprawdziwych związanych z pandemią COVID-19?

Opinie studentów pozwoliły na wyodrębnienie: deklarowanego zasobu wiedzy, jaką posiadali na temat informacyjnego nieładu (rodzaje treści i ich źródła), wskazywanych reakcji emocjonalnych wobec napływu dezinformacji (samopoczucie, emocje) oraz deklaracji o podejmowanych działaniach w kontekście infodemii (podejmowane decyzje, sposoby przeciwdziałania). Wskazane obszary korelują z ogólnie przyjętymi komponentami postawy, zatem trójczynnikowa analiza deklarowanych postaw przez studentów może być pomocna w procesie określania celów i efektów kształcenia edukacji medialnej w zakresie wzmacniania kompetencji informacyjnych na poziomie kształcenia akademickiego.

Przyjętym paradygmatem badań było podejście jakościowe. Badania zrealizowano w paradygmacie badań narracyjnych. W ujęciu Susan E. Chase stanowią one „amalgamat interdyscyplinarnych ujęć analitycznych, zróżnicowanych podejść dyscyplinarnych oraz tradycyjnych innowacyjnych metod, wszystkich skupionych wokół zainteresowania biograficznymi szczegółami jako narracjami kogoś, kto je przeżywa” (za: Kubinowski, 2010, s. 166). Jak wskazuje Dariusz Kubinowski, narracja jest „retrospektywnym konstruowaniem znaczeń, kształtowaniem, porząd-

kowaniem minionego doświadczenia, sposobem rozumienia własnych i cudzych działań, organizowaniem zdarzeń, przedmiotów w sensowną całość, kojarzeniem i dostrzeganiem konsekwencji działań i zdarzeń w czasie” (Kubinowski, 2010, s. 167). W badaniu wzięło udział 37 studentów (11 osób IV roku jednolitych studiów magisterskich kierunku pedagogika przedszkolna i wczesnoszkolna, 18 osób II roku studiów II stopnia kierunku pedagogika oraz 8 studentów II roku II stopnia kierunku pedagogika resocjalizacyjna). Badania zostały przeprowadzone w końcu semestru letniego roku akademickiego 2021/2022 oraz początku semestru zimowego roku akademickiego 2022/2023.

Studenci zostali poproszeni o pisemne opisanie swoich doświadczeń związanych z funkcjonowaniem w nurcie nieładu informacyjnego w okresie pandemii COVID-19. Zebrany materiał jakościowy został zakodowany według reguł przedstawianych Grahama Gibbsa (2011). Opinie studentów zostały oznaczone kodami opisowymi, w celu „wyodrębnienia tych akapitów, które odsyłają do tego samego zjawiska, idei, wyjaśnienia lub aktywności” (Gibbs, 2011, s. 80). W dalszym etapie opinie badanych poddano kategoryzacji, co pozwoliło na wyodrębnienie analitycznych kodów. Studenci wyrazili zgodę na udział w badaniach i wykorzystanie ich wypowiedzi do opracowania artykułu naukowego z możliwością cytowania ich opinii. Zgodnie ze stanowiskiem D. Kubinowskiego (2010, s. 251) „jedną z częściej stosowanych w badaniach jakościowych form reprezentacji zebranych danych jest celowy wybór i odpowiednie w ramach szerszej narracji cytatów z wypowiedzi badanych”, co znalazło przełożenie w sposobie prezentacji wyników badań. Cytowane w artykule wypowiedzi studentów opatrzone są kodem, który nie pozwala zidentyfikować uczestnika badań. W przytaczanych fragmentach zachowano oryginalny styl wypowiedzi studentów.

Narracje studentów w rezultacie kodowania zostały uporządkowane w następujących obszarach: (1) wiedza o treści i źródłach informacji związanych z pandemią COVID-19, definiowane w kategorii infodemii (2) przejawiane reakcje emocjonalne związane z napływem informacji fałszywych (3) deklaracje co do podejmowanych działań przeciwdziałania informacjom tak nieprawdziwym, jak i nadmiarowym.

3. WYNIKI BADAŃ

W pierwszej części analizy wyników badań zostaną przedstawione opinie studentów dotyczące treści docierających do nich informacji w okresie pandemii oraz dominujących źródeł. Pozwoli to na uzyskanie obrazu **wiedzy studentów**

na temat infodemii w kontekście pytania o ich dojrzałość informacyjną w obliczu fali dezinformacji.

Wskazywane przez wszystkich studentów treści informacji rozprzestrzeniających się w ich przestrzeni życia dotyczyły przede wszystkim liczby zakażonych osób, zgonów wywołanych przez COVID-19, rodzajów nakładanych obostrzeń (zwłaszcza w pierwszej fali zachorowań) oraz skuteczności szczepień i zasadności ich przyjmowania (druga fala).

- *Były to głównie statystyki, ile osób zachorowało, ile zmarło, jaka jest ilość wolnych miejsc w szpitalach albo ich brak. Informacje o tym, jakie obostrzenia zostały wprowadzone. Tak naprawdę te informacje docierały do mnie z każdej możliwej strony, w ogromnych, przytłaczających ilościach. Każdy o tym rozmawiał [S_24].*
- *Informacje w czasie pandemii dotyczyły głównie samej choroby COVID-19 i wywołującego ją wirusa, a także sposobów jej leczenia oraz przeciwdziałania. Informacje skupiały się na tym, skąd pochodzi choroba, jakie są drogi zarażenia, kto jest szczególnie narażony, gdzie najłatwiej o zarażenie, itp. W późniejszym okresie bardzo popularna stała się dyskusja na temat szczepień ich zasadności oraz wyboru konkretnej szczepionki [S_11].*

Niektóre z informacji przywoływanych przez badanych miały zdecydowanie wydźwięk teorii spiskowych:

- *Pamiętam też informacje, że cała pandemia jest planem rządzących, żeby zmniejszyć populację świata [S_25].*
- *Informacje, które docierały do mnie, dotyczyły głównie kwestii szczepień oraz tego, czy wirus jest wyprodukowany i wymyślony. Słyszałam głosy, że jest to plandemia, a nie pandemia [S_5].*
- *Jeśli stracisz węch i smak podczas COVID, to możesz go już nie odzyskać. Szczepionki zawierają w sobie groźne substancje, które w późniejszym czasie wywołują choroby. Koronawirus to wymysł, nie ma pandemii. Płukanie gardła ciepłą wodą chroni przed wirusem [S_26].*
- *Najwięcej przekłamanych informacji dotyczyło szkodliwości noszenia maseczek oraz szczepionek. Osoby, które wypowiadały się na te tematy, nie były powiązane z medycyną [S_25].*
- *Rozprzestrzeniane było, że dana choroba automatycznie zabije układ odpornościowy człowieka lub uczyni to stopniowo. Jednak jak wiemy, były to bardzo nieliczne przypadki [S_13].*

W narracjach studentów w dużej mierze można odnaleźć także inne opinie świadczące o ich dojrzałości informacyjnej, czego przejawem jest identyfikacja informacji nieprawdziwych:

- *W mediach ukazywano nieprawdziwe obrazy, jakie rzekomo miały dziać się za granicą spowodowane przez pandemię. Np. sytuacja we Włoszech, z których niemal codziennie relacjonowano życie mieszkających tam ludzi, publikowano zdjęcia masowych trumien i grobów, które jak się później okazały się być nieprawdą i pochodziły ze starszych lat [S_1].*
- *W sieci pojawiało się dużo filmików, na których przedstawiano opuszczone szpitale, co miało wzbudzić w człowieku poczucie, że ta cała pandemia tak naprawdę nie istnieje [S_1].*
- *Informacje często były sprzeczne i nieprecyzyjne. Panowała dezinformacja, jedni swoje racje podpierali przepisami, drudzy historiami typu: „brat szwagra ma kolegę, który...” [S_21].*
- *W czasie pandemii było mnóstwo zróżnicowanych informacji dotyczących stanu epidemicznego. Był to prawdziwy zalew informacji, co sprawiało wrażenie, że każdy jest ekspertem w dziedzinie wiedzy o wirusie, zarówno jego zagrożeniu, jak również braku [S_35].*
- *Z praktycznie każdej strony internetowej pojawiały się reklamy leków, hasła przeciwdziałania oraz mnóstwo informacji wyspanych z palca, które gołym okiem wyglądały na napisane przez osoby kompletnie nieświadome, nie mające pojęcia, o czym się wypowiadają [S_26].*

Przywoływanie przez młodych ludzi podanych wyżej treści uznają za dowód ich refleksyjności i ukształtowanej zdolności odróżniania postprawdy od naukowo dowiedzionych faktów, co bez wątplenia pozytywnie rzutuje na ich kompetencje informacyjne. Wskazane powyżej perspektywy dotyczące identyfikacji treści związanych z pandemią oraz lokowanie ich w kategorii szeroko rozumianej dezinformacji świadczy o odporności kognitywnej studentów na informacje nieprawdziwe. Mimo intensywności przekazu medialnego i dosłownego zalewu odbiorców treściami dotyczącymi zakażeń badane osoby prezentowały nieufność wobec docierających wiadomości i wysoki poziom media literacy.

Ponadto wskazywane przez młodych dorosłych najbardziej dominujące źródła informacji automatycznie były przez nich lokowane w nurcie tych, które produkują najwięcej treści fałszywych. Stanowi to potwierdzenie posiadania przez nich rozbudowanej wiedzy na temat łatwości produkcji fake newsów w przestrzeni Internetu, czego konsekwencją jest ostrożność w uleganiu wpływom przez niezweryfikowane źródła i treści przez nie generowane.

- *Na najwięcej dezinformacji natrafiałam w mediach społecznościowych, gdzie bardzo często ścierały się skrajne stanowiska i ciężko było określić co było prawdziwe [S_2].*

- *Uważam, że największą liczbę dezinformacji generował Internet. Pojawiało się wiele zróżnicowanych i nieprawdziwych informacji [S_7].*
- *Prawdopodobnie najczęściej korzystałam ze źródeł internetowych, chociaż to tam zwykle pojawiało się najwięcej dezinformacji (portale typu Twitter, Facebook) [S_11].*
- *Informacje głównie pojawiały się na platformach społecznościowych, jak na przykład Twitter, gdzie spora liczba osób uczestniczyła w różnych konwersacjach, jak w małych wojnach na ten temat [S_13].*
- *Największym źródłem fake newsów były pseudo portale informacyjne, które nabijały wyświetlenie przez klik baity. Kolejnym dużym źródłem były są social media pokroju Facebook, gdzie były grupy informacyjne, które szerzyły fałsz. Do tej grupy można również zaliczyć Twitter [S_17].*
- *Portale plotkarskie generowały największy zamęt ze względu na występujące sprzeczności [S_22].*

Oprócz mediów społecznościowych studenci identyfikowali także innych ludzi, którzy przekazując zniekształcone informacje dołączali do niewiarygodnych źródeł informacji o pandemii i tym samym powiększali zasięg treści o charakterze fake newsów:

- *Najwięcej dezinformacji tworzyło się w lokalnej społeczności, bo „ktoś znał kogoś, kto...”. Ludzie często sami się tylko jeszcze bardziej nakręcali, co prowadziło do paniki w społeczności [S_3].*
- *Pamiętam sytuację, w której usłyszałam od sąsiadki informację, że w szpitalu lekarze celowo jako przyczyny śmierci wpisują COVID-19, żeby szpital dostał pieniądze. W naszym mieście wystarczyło, że jedna osoba powiedziała nieprawdziwą, bądź też prawdziwą informację i docierały one do większości osób w mieście [S_14].*
- *Najczęściej przekazywane informacje były ustnie zasłyszane od znajomych znajomego, który pracuje w szpitalu sanepidzie, rządzie [S_15].*
- *Największa fala dezinformacja płynęła ze strony starszych osób, które usłyszały, ale nie dosłyszały i wynikały z tego plotki [S_12].*
- *Frustracja i złość, że ludzie, którzy nie mają umiejętności filtrowania informacji, ciągle o tym rozmawiali, przekazywali to dalej. Tak samo rodzice, którzy w panice narzucali jakieś poglądy w strachu i jechali do sklepu po kaszę i papier toaletowy [S_15].*

Z drugiej strony, w konfrontacji ze spiralą teorii pseudonaukowych szerzących się w Internecie, inne osoby – zwłaszcza posiadające status eksperta – były wskazywane jako ważne źródło informacji, wprowadzający ład informacyjny i bezpieczeństwo emocjonalne:

Źródła dla mnie najważniejsze to opinie specjalistów, na przykład rozmowa telefoniczna z lekarzem lub sanitariuszem [S_5].

- *Ważne były dla mnie opinie specjalistów, bo uważam, że wypowiadali się o tym ludzie, którzy posiadają wiedzę medyczną i nie chcą zaszkodzić nikomu* [S_26].
- *Zawsze starałem się szukać informacji na stronach medycznych, zagranicznych i badań laboratoryjnych* [S_34].

Studenci byli też świadomi sprzeczności informacji z różnych źródeł:

- *Informacje docierały do mnie w bardzo dużej ilości z bardzo wielu źródeł, które często sobie zaprzeczały (telewizja, internet, opinie bliskich i znajomych, opinie lekarzy)* [S_11]; *Bywało, że informacje wzajemnie się wykluczały, co powodowało dezorientację* [S_31];

Źródła, które prezentowały poszczególne dane, nie wzbudzały mojego zaufania, gdyż przedstawiały nie pokrywające się dane [S_33].

Konkludując, analiza doświadczeń studentów pozwala zauważyć, że posiadają oni wysoki zasób wiedzy na temat istoty infodemii wywołanej falą zakażeń koronawirusem i jej skutków. Przytoczone wybiórczo opinie wskazują, że są w stanie generować rozsądne i dojrzałe wnioski dotyczące tak jakości treści informacji, jak i oceny rzetelności ich źródeł. Dostrzegali także kontekst społeczny tworzonych informacji, jak również potrafili oceniać informacje pod względem ich aktualności i zgodności ze stanem faktycznym. Zauważali też obecność w dostępnych źródłach (głównie social mediach) sprzecznych opinii, wprowadzających zamęt poznawczy i utrudniające podjęcie decyzji.

Kolejnym składnikiem analizowanych postaw studentów wobec infodemii był **komponent emocjonalny**. Analiza narracji badanych osób pozwala zauważyć, że dominującym uczuciem było niespotykane wcześniej przytłoczenie informacjami. Konsekwencjami informacyjnego potopu były wyłącznie emocje negatywne: lęk, zaniepokojenie, obawy, strach, stres, dyskomfort itp.:

- *Na początku czułam obawy i przytłoczenie, a także przebodźcowanie informacjami* [S_24].
- *Czułam przede wszystkim zaniepokojenie i obawę przed nieznanym oraz frustrację przez natłok różnych informacji* [S_19].
- *Odczuwałam duży dyskomfort i chaos związany z natłokiem informacji w okresie pandemii. Z czasem czułam się strasznie przytłoczona i przybita. Powodem były informacje z wielu źródeł naraz, a wiele z nich miało negatywny wydźwięk* [S_30].

- *Dało się odczuć przeciążenie informacjami na ten temat, a co za tym idzie stres i niepokój. Czułam się momentami przeciążona natłokiem docierających do mnie wiadomości na ten temat [S_36].*
- *Przez docierające do mnie informacje czułam strach, niepokój i lęk. W czasie analizy odczuwałam bezradność [S_4].*
- *Docierające do mnie informacje, głównie fejk newsy wprowadzały w dezinformację, niepewność oraz strach. Czasem emocje brały górę nad zdrowym rozsądkiem i wiedzą [S_5].*
- *Informacje, które do mnie docierały, strasznie mnie przerażały. Czułam, że jestem przeładowana informacjami. Myślałam chciałam uciec od tego wszystkiego, ale ciężko było, gdy słyszałam i widziałam to na każdym kroku [S_6].*
- *Docierające do mnie informacje wywoływały u mnie lęk, złość i inne negatywne emocje [S_18].*

Wszystkie doświadczane przez studentów emocje ograniczały zdolność racjonalnego myślenia i działania i utrudniały codzienne funkcjonowanie jednostki. Nadmiar informacji, których treść dotyczyła wyłącznie pandemii w niektórych przypadkach mógł przyczynić się do zmniejszenia zdolności rozumienia przekazu, a w związku z tym także do podejmowania rozsądnych decyzji. Dominujące uczucie przytłoczenia informacjami sprzyjało poznawczemu zmęczeniu i znużeniu, co miało niebagatelny wpływ m.in. na trafność podejmowanych rozstrzygnięć.

Wśród negatywnych uczuć wywoływanych odbiorem fake newsów związanych z pandemią wyłoniono opinie świadczące o żartobliwej reakcji na falę dezinformacji:

- *Rozśmieszały mnie również wszelkiego rodzaju nieprawdziwe powody dotyczące COVIDu od osób nie mających żadnego doświadczenia w tym temacie [S_26].*
- *Osobiście uważałem te informacje za śmieszne. Zbyt dla mnie one nie zaciekały, gdyż na podstawie posiadanych kompetencji informacyjnych byłem w stanie szybko informacje zweryfikować [S_17]. Podchodzenie do informacji z przymrużonym okiem to podstawa w dobie social media [S_17].*

Przytoczone wypowiedzi mogą stanowić dowód dojrzałości informacyjnej jednostki, która jest świadoma znaczenia kompetencji merytorycznych autorów występujących w roli ekspertów. Brak profesjonalnej wiedzy osób usiłujących występować w roli tzw. liderów opinii dostrzegany był jako sposób identyfikacji treści fałszywych. Poza tym świadomość własnych kompetencji stanowi także skuteczną ochronę przed natłokiem informacji szkodliwych poznawczo.

Kontakt ze strumieniem dezinformacji oprócz niepokoju i obaw potęgował także ogólne rozdrażnienie:

- *Byłam zirytowana, czytając informacje dotyczące sytuacji na różnych stronach, na których generowane były różne informacje dotyczące tej samej sytuacji [S_14].*
- *Byłam zirytowana na każdym kroku, gdy ktoś wśród moich znajomych w mediach społecznościowych przekazywał dalej informacje niesprawdzone [S_16].*

Ciekawym fragmentem analizy wydaje się – kolejny raz wskazywana przez badanych – konfrontacja kompetencji osób przynależnych do pokolenia cyfrowego (studenci) z niedostatecznie ukształtowanymi zdolnościami osób starszych (rodzice, dziadkowie). W tym przypadku akcent położony jest na natężenie odczuwanych emocji w rezultacie odbioru dezinformacji:

- *Moim zdaniem największy wpływ dezinformacji miał miejsce w odniesieniu do osób w podeszłym wieku. Moi dziadkowie po całonocnym karmieniu się informacjami z telewizji byli w kiepskim stanie emocjonalnym. W moim odczuciu strach w dużo większym stopniu dotyczył osoby starsze niż młodych ludzi [S_28].*
- *Starsze osoby z mojego otoczenia przyjmowały wszystkie informacje, które gdziekolwiek zasłyszały czy przeczytały jako prawdziwe, więc bardzo obawiały się wszystkiego, np. tego, że zabraknie jedzenia, dlatego robiły duże zakupy [S_24].*
- *Mam wrażenie, że dziadkowie ulegali fałszywym informacjom [S_4].*
- *Widziałem, jak osoby starsze, które nie są cyfrowymi tubylcami w sieci, a raczej sporadycznymi uczestnikami wpadały w pułapkę fejk newsów. Przykładem tego może być wykupywanie makaronu czy innych produktów spożywczych w sklepach [S_17].*

Symptomatyczna była sytuacja, że natłok strumienia informacji spowodował/ zmusił odcięcie odbiorcy od dominującego źródła lub wszystkich źródeł, co niektórzy studenci uznali za jedyne rozwiązanie w celu ograniczenia nieprzyjemnych doznań emocjonalnych w efekcie przebodźcowania nadmiarem informacji:

- *W pewnym momencie przestałam śledzić informację w każdym źródle, ponieważ bałam się o to, co będzie. Było tego za dużo. W świetle obecnych wydarzeń [wojna na Ukrainie – przyp. autora] jest podobna sytuacja, dlatego zrezygnowałam ze śledzenia informacji [S_31].*

Ostatnim wymiarem analizowanych w artykule postaw studentów są deklarowane przez nich działania, które można usytuować w **behawioralnym komponencie** postawy. Wyróżnione sposoby aktywności wobec szerzącej się fali dezinformacji

nie są jednolite i można je umieścić w pewnym kontinuum: od braku działań lub odcięcia od źródła informacji po działania aktywne, związane z rzeczywistą troską o przeciwdziałanie dezinformacji.

Przykładem postawy biernej mogą być wypowiedzi:

- *Nie dokonywałam oceny odbieranych informacji, po prostu zapoznawałam się z nimi, aby wiedzieć, co się dzieje na świecie. W żaden sposób nie próbowałam przeciwdziałać rozprzestrzenianiu informacji fałszywych. Nie posiadam wiedzy na temat walki z dezinformacjami [S_7].*
- *Później przestałam śledzić informację. Zupełnie odcięłam się od tego, więc nie potrzebowałam też weryfikacji. Nie podawałam żadnych informacji dalej, nie rozmawiałam o tym [S_24].*

Przytoczone wyżej wypowiedzi skłaniają do wniosku, że badani studenci w tym przypadku nie przejawiali pożądanego dyspozycji do działania w obliczu konfrontacji z treściami infodemii. Trudno tu mówić o zaangażowaniu w odbiór i wykorzystanie napływających informacji. W wielu wypadkach dostrzega się podejmowanie decyzji o swoistej izolacji informacyjnej, jako antidotum na negatywne emocje wywołane przekazem medialnym dotyczącym pandemii. Kontynuacją takich zachowań stało się unikanie przekazów medialnych lub wręcz odcinanie się od głównego strumienia informacyjnego:

- *Musiałam się na chwilę odciąć od mediów i wtedy zaczęłam się uczyć selekcji informacji. Przestałam obserwować konta na Instagramie, które wprowadzały w moje życie chaos i nic więcej, a zaczęłam obserwować rzetelne i sprawdzone źródła. Tak samo z Facebookiem i innymi stronami [S_30].*
- *Na początku pandemii ilość docierających do informacji była przytłaczająca. Z tego powodu podjęłam kroki, by ograniczyć ich liczbę, wydzwięk i emocje, aby mniej się stresować [S_16].*
- *Po pewnym czasie znacznie ograniczyłam odbiór informacji, ponieważ były one często ze sobą sprzeczne. To doświadczenie bardzo ograniczyło moje zaufanie do mediów [S_36].*

Studenci zauważyli, że dominująca funkcja rozrywkowa mediów społecznościowych ustąpiła miejsca funkcji informacyjnej. Mimo że infodemia będąca konsekwencją przekazu informacji o pandemii rozprzestrzeniła się w całej infosferze, to jednak jej główne źródło stanowiły media społecznościowe, przekształcone przez użytkowników w dominujące źródło wiedzy o chorobie i zdrowiu. Wyniki badań wskazały, że spowodowało to rozczarowanie i rezygnację z intensywności ich użytkowania:

- *W mediach społecznościowych pojawiało się mnóstwo informacji. Przestały być one dla mnie rozrywką, a stały się środkiem informacyjnym, którego nie chciałam [S_24].*
- *Panujący chaos informacyjny spowodował to, że ograniczyłem czerpanie informacji z Internetu na rzecz sprawdzonych źródeł [S_22].*
- *Przestałam słuchać i czytać informacje z tych źródeł, które oceniłam jako nieprawdziwe [S_8].*

Budująca jest postawa studentów – przejawiana w deklarowanych przez nich opiniach – że ich kompetencje informacyjne pozwalają na sprawną selekcję informacji i tym samym nieuleganie wpływom treści fałszywych. Reprezentantem takich działań mogą być poniższe wypowiedzi:

- *Do informacji zasłyszanych od innych podchodziłem sceptycznie, zawsze z góry zakładając, że są nieprawdziwe. Wierzyłem tylko w momencie udzielenia mi źródła i sprawdzenia go samemu, co zdarzało się niezwykle rzadko. Podczas rozmów podważałem te informacje. Próbowałem uspokoić moją grupę, znajomych czy rodzinę, że nie należy w nie wierzyć, z różnymi skutkami [S_15].*
- *Zawsze starałem się szukać informacji na stronach medycznych, zagranicznych i badań laboratoryjnych. Jeżeli dane stwierdzenie było niepoprawne lub zafałszowane, ale w Internecie osiągało wysoki poziom algorytmu popularności, ciężko było przejść obojętnie. Warto jednak sprawdzać w różnych źródłach i zachęcam do tego, by nie kierować się jednym typem, jednym źródłem informacji [S_34].*

W analizowanych narracjach studentów bardzo często przejawiały się opisy działań związanych z krytycznym stosunkiem do odbieranych informacji, a przejawiającym się w ich selekcji, weryfikacji oraz ocenie:

- *Dokonywałam oceny informacji. Sprawdzałam, kto dane informacje przekazuje, skąd się o nich dowiedział, itp. Później, jeśli nie byłam pewna, poszukiwałam potwierdzenia bądź zaprzeczenia. Jeśli na kilku stronach internetowych, o których wiem, że podają rzetelne informacje były one potwierdzone, wtedy przyjmowałam ją. Osobiście starałam się zapobiegać rozprzestrzenianiu dezinformacji tylko i wyłącznie podczas rozmów [S_26].*
- *Dokonywałem oceny informacji i ich rzetelności na tyle na ile było to możliwe. Konfrontowałem newsy z losowych miejsc Internetu z informacjami dostępnymi na rządowych i oficjalnych stronach. Nie przeciwstawiłem się bezpośrednio fake newsom, a po prostu ich nie rozpowszechniałem [S_22].*

Cytowane wyżej wypowiedzi badanych studentów są dowodem na wysoki poziom kompetencji cyfrowych oraz myślenia krytycznego. Wskazują na to,

że są w stanie ocenić informacje, które napotykają w Internecie, zidentyfikować źródła, którym mogą zaufać i podejmować świadome decyzje.

Podejmowane przez studentów działania mające na celu weryfikację informacji przejawiały się w zróżnicowany sposób. Można wśród nich wyróżnić:

- porównywanie wielu stron udostępniających podobne/te same treści (*Wszystkie informacje starałam się sprawdzać na różnych portalach, aby mieć pewność, że rzeczywiście jest to prawda [S_6]*),
- rozmowy z innymi osobami o statusie eksperta (*Dokonywałam oceny informacji, kontaktowałam się z lekarzem lub pracownikiem sanepidu, którzy – tak jak przypuszczałam – obalali mity i nieprawdziwe informacje, argumentując swoje zdanie oraz uspokajając moje obawy [S_5]*),
- sprawdzanie autora, przypisów czy bibliografii (*Wybierałam artykuły, które były opatrzone, sprawdzonymi rzetelnymi źródłami, które sama ponownie sprawdzałam. Sprawdzałam źródła informacji, czy były opatrzone bibliografią przypisami, kto był ich autorem [S_19]*),
- nieuleganie chwytliwym clickbaitom (*Od zawsze byłam uczciwy, aby informacje znalezione w Internecie sprawdzić dwa razy, szczególnie te o nieprawdopodobnych tytułach [S_17]*),
- czerpanie informacji z wiarygodnych źródeł (*Korzystałam głównie ze sprawdzonych oraz zweryfikowanych stron mające realne dowody na podawane wyniki i informacje. Wybierając kanał telewizyjny również kierowałam się najbardziej sprawdzonym [S_9]*),
- konsultacje i rozmowy z osobami ze swojego otoczenia (*Rozmawiałam również ze znajomymi i wspólnie staraliśmy się wybierać te prawdziwe [S_37]*),
- ograniczanie zasięgu rozpowszechnianych informacji fałszywych (*Starałam się nie szerzyć i rozpowszechniać dalej zasłyszanych gdzieś niepotwierdzonych informacji [S_2]*).

Podsumowując, należy zauważyć, że badani studenci – w trudnym okresie doświadczania pandemicznej infodemii – odznaczyli się dość dobrze ukształtowanymi umiejętnościami tak pozyskiwania, jak i przetwarzania informacji, ich selekcji i krytycznej oceny w procesie podejmowania osobistych decyzji. Niemniej można było w analizowanych wypowiedziach wyróżnić głosy świadczące o niedostatku znajomości sposobów radzenia sobie z dezinformacją lub wskazujących o potrzebie wzmocnienia takich umiejętności:

- *Trudno mi było określić co było prawdziwe [S_2].*
- *W czasie analizy informacji odczuwałam bezradność [S_4].*

- *Nie wiedziałam, które wiadomości są prawdziwe. W pewnym momencie nie umiałam odróżnić i selekcjonować tych prawdziwych informacji. Nie ukrywam, że trudne było wybieranie rzetelnej informacji, kiedy z każdej strony ktoś mówił coś innego oraz każdy miał inne zdanie [S_37].*
- *Nie przypominam sobie, by miała styczność z kampaniami, które zajmowałyby się walką z dezinformacją [S_16].*
- *Nie znam żadnej kampanii czy projektów, które służyły tym celom. Myślę, że posiadam niezbyt wysoki poziom wiedzy na temat walki z dezinformacją [S_24].*

Do rzadkości zaliczyć można postawy studentów wskazujące na działania jednak wzmacniające falę dezinformacji (*Ulegałam wpływom informacji nieprawdziwych. Konsekwencją było to, że sama nieświadomie, że są to informacje nieprawdziwe przekazywałam je dalej, na przykład rodzinie [S_7]*).

4. Dyskusja wyników

Doświadczenie silnych emocji związanych z falą dezinformacji na temat pandemii COVID-19 stwarzało ryzyko utraty poczucia znaczenia i wartości prawdziwych treści. Natłok informacji uniemożliwiał dogłębną analizę dowodów prawdziwości odbieranych treści, zaś ich liczba pogłębiała odczuwany niepokój i wyczerpanie emocjonalne. Odbierane z wielorakich źródeł teorie spiskowe i fake newsy odznaczały się zdolnością zaspokajania ludzkich potrzeb – przedstawiając rzeczywistość spolaryzowaną, uproszczoną, w kategoriach black-and-white (lub my/ja vs oni). Pozwalało to na uporządkowanie niepokojących doświadczeń emocjonalnych w nowy, ale już bardziej stabilny sposób, co mogło przyczynić się do odnalezienia utraconej równowagi wewnętrznej. Oczywistym jest, że należy zaakcentować tu istotę i powagę zagrożeń, które wynikają z odbioru informacji fałszywych, kształtujących sposób postrzegania świata i modelujących zachowanie jednostki.

Przedstawiona w artykule analiza wyników badań jakościowych prowadzi do wniosku, że badani studenci w małym stopniu ulegli wskazanemu powyżej mechanizmowi oddziaływania treści dezinformacyjnych. Można było zauważyć pozytywną i stabilną organizację ich wiedzy, przekonań, uczuć, oraz takich form zachowania i reakcji ekspresywnych, jakie są konieczne w sytuacji konfrontacji z infodemią. Zdecydowana większość badanych studentów przejawiała przekonanie oraz deklarowała, że posiada wiedzę pożądaną w sytuacji znalezienia się w pułapce fake newsów, wywołanych spiralą strachu przed koronawirusem i sposobami redukcji skutków jego działań. Mimo że ze wszystkich możliwych kanałów

informacyjnych docierały do badanych nierzetelne i niesprawdzone treści, wielu z nich podjęło intelektualny wysiłek mający na celu weryfikację zawartości informacji. Studenci dostrzegli i doświadczyli negatywnych konsekwencji nadmiernej liczby informacji i słabnącej z każdym dniem rozwoju pandemii ich jakości. Analizowane narracje dały dowód, że posiadali wiedzę i umiejętności na temat identyfikacji jakości i wiarygodność informacji, jako jej atrybutów deficytowych, i zarazem jednych z najbardziej poszukiwanych w dobie dewaluacji jej wartości. Bardzo często deklarowali, że dokonują czynności sprawdzania faktów, poszukując tych samych treści w różnych źródłach w celu ich krytycznego zestawienia i docelowo identyfikacji fałszywych treści. Co ciekawe, zgłaszali także wyższy poziom świadomości zagrożeń w okresie infodemii i tym samym deklarowali bycie lepiej poinformowanym niż pokolenie osób starszych (rodzice, dziadkowie).

Badania wykazały, że studenci przejawiali postawy świadczące o świadomości zagrożeń wywołanych infodemią w dobie pandemii COVID-19 oraz możliwych konsekwencji udostępniania innym informacji fałszywych. Należy podkreślić, że pomimo nader często opisywanej fali przytłaczających negatywnych emocji podejmowali wysiłek przeciwstawienia się informacjom tak nadmiarowym, jak i nieprawdziwym, co pozytywnie rzutuje na ich sprawności radzenia sobie z infodemią.

Z drugiej jednak strony badania odsłoniły pewne trudności i problemy związane z niedostatkiem kompetencji informacyjnych w obliczu doświadczania fali dezinformacji. Należy tu wyeksponować zgłaszany przez studentów brak pogłębionej wiedzy o sposobach demaskowania informacji fałszywych. Ponadto zauważalne było zagubienie w chaosie komunikacyjnym, rodzące konieczność dużego wysiłku poznawczego w celu merytorycznej weryfikacji treści. W związku z powyższym koniecznym staje się podejmowanie działań, których celem będzie zwiększenie świadomości odbioru i posługiwania się informacją.

5. WNIOSKI I REKOMENDACJE

W celu uniknięcia sytuacji zamknięcia użytkowników informacji w cyfrowej pułapce treści tak nadmiarowych, jak i fałszywych ważne staje się kształtowanie umiejętności krytycznej oceny wiarygodności informacji. Działania dydaktyczne w tym zakresie należy lokować w edukacji z zakresu korzystania z mediów i informacji – kierowanych do wszystkich użytkowników współczesnego ekosystemu informacyjnego – tak dzieci, jak i młodzieży, młodych dorosłych, czy osób w wieku dojrzałym. W zakończeniu niniejszego artykułu wskazane zostaną postulaty

optymalizacji edukacji informacyjnej i medialnej w odniesieniu do kształcenia akademickiego – w korespondencji z uczestnikami analizowanych powyżej badań, którymi byli studenci.

W związku z tym do szczególnych zadań w zakresie kształcenia w obszarze edukacji informacyjnej i medialnej należy doskonalenie umiejętności wyboru właściwych treści, z dokonywaniem selekcji i weryfikacji treści nierzetelnych, pochodzących z fałszywych lub anonimowych źródeł – wywołujących informacyjny nieład. Umiejętności te sytuują się w szerokim nurcie kompetencji określanych jako *critical media literacy*. Już w 2005 r. Douglas Kellner i Jeff Share wskazywali, że

umiejętność krytycznego korzystania z mediów nie tylko uczy uczniów czerpania wiedzy z mediów, przeciwstawiania się manipulacjom medialnym i wykorzystywania materiałów medialnych w konstruktywny sposób, ale także łączy się z rozwijaniem umiejętności, które pomogą kreować dobrych obywateli i sprawią, że jednostki staną się bardziej zmotywowanymi i kompetentnymi uczestnikami życia społecznego (Kellner & Share, 2005, s. 372).

Kształtowanie umiejętności krytycznego korzystania z mediów jest ważnym kierunkiem działania w odpowiedzi na dezinformację – wzmocnienie cyfrowych i informacyjnych kompetencji jak największej grupy użytkowników mediów prowadzi bowiem do większej odporności społecznej na dezinformację i być może inne zaburzenia ery informacji, w której wszyscy żyjemy (Report of the Independent High Level Group..., 2018, s. 25). W tym miejscu należy zaznaczyć, że realizacja celów z zakresu tak rozumianej edukacji informacyjnej i medialnej powinna przenikać treści kształcenia możliwie największej liczby przedmiotów wchodzących w tok kształcenia akademickiego – zyskując tym samym status „intertreści”, związanych bezpośrednio z przedmiotami o orientacji informatyczno-medialnej, a pośrednio z wszystkimi, których istotą jest rozwój krytycznego i niezależnego myślenia. Wymiana pomysłów nieograniczonych do jednej perspektywy oglądu, jako istota uczenia się zaangażowanego, powinna stanowić fundament realizacji celów edukacji medialnej i informacyjnej, zapewniając możliwość kształcenia umiejętności korzystania z mediów obejmujących zróżnicowane tematy i problemy, nawet te niewygodne – ale niezbędne, aby wszyscy mogli słuchać i uczyć się od różnych osób (De Abreu, 2021, s. 27). Podobną sugestią oddają słowa: „studenci, którzy nauczą się poszukiwać szerokiego zakresu punktów widzenia i będą próbować objąć wszystkie aspekty tematów, które badają, prawdopodobnie zyskają głębsze zrozumienie swojego tematu i będą lepiej przygotowani

do wykrywania fałszywych informacji” (Faix & Fyn, 2020, s. 502). Dodatkowo, mówiąc o strategiach kształtowania umiejętności radzenia sobie z dezinformacją, można przywołać wytyczne działań edukacyjnych, których celem jest rozwijanie czujności poznawczej i krytycyzmu myślowego. Jako przykład może posłużyć narzędzie o nazwie CRAAP autorstwa zespołu bibliotekarzy z California State University w Chico. Tytuł jest skrótowcem pochodzącym od pierwszych liter kryteriów oceny informacji, tj.: *Currency* (aktualność), *Relevance* (trafność), *Authority* (autorstwo/źródło), *Accuracy* (argumentacja/rzetelność) oraz *Purpose* (cel) (Meriam Library, b.d., dok. elektr.). Narzędzie to służy pomocą w celu weryfikacji informacji, kierując krok po kroku uwagę odbiorcy na takie kwestie, jak m.in.: czas publikacji i aktualizacja treści (komponent AKTUALNOŚĆ); docelowi odbiorcy, wiarygodność źródła informacji (komponent TRAFNOŚĆ); dane i kwalifikacje autora (komponent ŹRÓDŁO INFORMACJI); poparcie informacji dowodami, możliwość weryfikacji w innym źródle (komponent RZETELNOŚĆ); cel i rodzaj informacji, obecność treści o charakterze stroniczym lub uprzedzeń (komponent CEL) (Meriam Library, b.d., dok. elektr.).

Właściwie realizowana edukacja medialna, mająca na celu rozwój krytycznych kompetencji informacyjnych i medialnych, pozwala na przełamywanie „przestrzeni odporności własnej jednostki” – używając określenia Agnieszki Ogonowskiej i Agnieszki Wałęckiej-Rynduch. Autorki podkreślają, że jest to „przestrzeń wiedzy pozornej i pozornych umiejętności. Jednostka jest przekonana o posiadaniu odpowiednich kompetencji medialnych, dzięki którym może poprawnie, autonomicznie i niezależnie, czyli bez ryzyka manipulacji, funkcjonować w przestrzeni medialno-społecznej”, co jednak nie znajduje przełożenia na rzeczywiste działania (Ogonowska & Wałęcka-Rynduch 2023, s. 625). W związku z powyższym istotne jest – w dobie wszechobecnej infodemii i dezinformacji medialnej – podejmować działania edukacyjne wzmacniające umiejętności rozumienia, oceny i ewaluacji informacji i mediów. Umiejętności te stanowią jeden z komponentów media literacy, zdefiniowanej w dokumencie UNESCO „Global Media and Information Literacy Assessment Framework:Country Readiness and Competencies” z 2013 roku (UNESCO, 2013). Ten wymiar kompetencji interpretowany jest jako

umiejętność rozumienia, krytycznej analizy i oceny informacji, treści medialnych, pracy i funkcji mediów oraz instytucji informacyjnych, w kontekście powszechnych praw człowieka i podstawowych wolności. Obejmuje to porównywanie faktów, odróżnianie faktów od opinii, świadomość czasu (wiadomości nowe a przestarzałe), identyfikowanie ideologii i wartości oraz kwestionowanie tego, w jaki sposób siły społeczne, ekonomiczne, polityczne, zawodowe i technologiczne kształtują treści

medialne i informacyjne. Obejmuje także ocenę jakości (dokładności, przydatności, aktualności, wiarygodności i kompletności) informacji (UNESCO, 2013, s. 57).

Edukacja informacyjna i medialna zbudowana wokół zasygnalizowanych powyżej rekomendacji pozwala na ukształtowanie umiejętności określanych jako „gatekeeping”, w rozumieniu weryfikowania, porządkowania i selekcjonowania docierających do odbiorcy informacji – a lokujących się w osobistych, wypracowanych praktykach fact-checkingu.

Bibliografia

- Baron-Polańczyk, E. (2019). Boty, trolle i fake news – uważaj, kto cię uczy! *Edukacja – Technika – Informatyka*, 2(28) 218–226. DOI: 10.15584/eti.2019.2.32.
- Bin Naeem, S. Kamel Boulos, M.N. (2021). COVID-19 misinformation online and health literacy: a brief overview. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(15), 1–12. DOI: <https://doi.org/10.3390/ijerph18158091>.
- Blancke, S. Boudry, M., Braeckman, J. (2019). Reasonable irrationality: the role of reasons in the diffusion of pseudoscience. *Journal of Cognition and Culture*, 19(5), 432–449. DOI: <https://doi.org/10.1163/15685373-12340068>.
- De Abreu, B., (2021). Gatekeeping misinformation with media literacy education. *Knowledge Quest*, 50(2), 26–31. link.gale.com/apps/doc/A684613341/AONE?u=anon~2a32f56c&sid=bookmark-AONE&xid=298c2729.
- Faix, A., Fyn, A.F. (2020). Framing fake news: misinformation and the ACRL Framework. *Library Faculty Publication*, 20(3) 495–508. <https://digitalcommons.coastal.edu/lib-fac-pub/7>.
- Gibbs, G. (2011). *Analizowanie danych jakościowych*. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Kellner, D., & Share, J. (2005). Toward critical media literacy: core concepts, debates, organizations, and policy. *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education*, 26(3), 369–386. DOI: 10.1080/01596300500200169.
- Kielczykowska, K. (2022). *Raport. Pandemia COVID-19 była katalizatorem i polem treningowym dla fake newsów*. <https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C1393691%-2Craport-pandemia-covid-19-byla-katalizatorem-i-polem-treningowym-dla-fake>.
- Koban, K., Neureiter, A., Stevic, A., & Matthes, J. (2022). The COVID-19 infodemic at your fingertips. Reciprocal relationships between COVID-19 information FOMO, bedtime smartphone news engagement, and daytime tiredness over time. *Computers in Human Behavior*, 130, 1–8. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.chb.2021.107175>.
- Konopka, K. (2022). Pandemia dezinformacji – prawno-psychologiczny punkt widzenia wobec internetowych ruchów antyszczepionkowych i altmedowych. W: D. Boćkowski, E. Dąbrowska-Prokopowska, P. Goryń, & K. Goryń (red.). *Dezinformacja – Inspiracja – Społeczeństwo. Social CyberSecurity* (s. 121–141). Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.

- Krawczyk, M., Mikulski, K. (2020). *COVID-19: dezinformacja w polskiej cyberprzestrzeni*. Instytut Kościuszki.
- Kubinowski, D. (2010). *Jakościowe badania pedagogiczne*. Wydawnictwo UMCS.
- Meriam Library, CSU, Chico (b.d). *Evaluating Information – Applying the CRAAP Test*. <https://library.csuchico.edu/sites/default/files/craap-test.pdf>.
- Mika, S. (1987). *Psychologia społeczna*. PWN.
- Ogonowska, A., & Walecka-Rynduch, A. (2023). Kompetencje cyfrowe młodych dorosłych: modele ramowe a rzeczywiste profile kompetencji. Analiza przyczynkowa. *AUPC Studia Ad Bibliothecarum Scientiam Pertinentia*, 20, 624–640. DOI: <https://doi.org/10.24917/20811861.20.39>.
- Report of the Independent High Level Group on Fake News and Online Disinformation (2018). *A multi-dimensional approach to disinformation*. <https://coinform.eu/wp-content/uploads/2019/02/EU-High-Level-Group-on-Disinformation-A-multi-dimensionalapproachtodisinformation.pdf>.
- Tadeusiewicz, R. (2023). Ćwierć wieku smogu informacyjnego, czyli jak fałszywe informacje zaciemniają obraz świata. <https://i.pl/cwierc-wieku-smogu-informacyjnego-czyli-jak-falszywe-informacje-zaciemniają-obraz-swiata/ar/c1-17318403>.
- UNESCO (2013). *Global media and information literacy assessment framework: country readiness and competencies*. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000224655>.
- Vosoughi, S., Roy, D., & Aral, S. (b.d.). The spread of true and false news online. *MIT initiative on the digital economy research brief*. <https://ide.mit.edu/wp-content/uploads/2018/12/2017-IDE-Research-Brief-False-News.pdf>.
- Wardle, C., & Derakhshan, H. (2017). *Information Disorder: Toward an Interdisciplinary Framework for Research and Policy Making*. Report to the Council of Europe. Strasbourg Cedex: Council of Europe. <https://shorensteincenter.org/information-disorder-framework-for-research-and-policy-making>.
- World Health Organization (2020). *Novel Coronavirus(2019-nCoV) Situation Report – 13*. <https://www.who.int/docs/default-source/coronaviruse/situation-reports/20200202-sitrep-13-ncov-v3.pdf>.